

UDK: 339.9.012.421+339.13.025.88.339.1:368(497.11)

Prof. dr Jelena Ž. Kočović,¹

redovni profesor na Ekonomskom fakultetu Univerziteta u Beogradu

dr Marija R. Jovović,²

asistent na Ekonomskom fakultetu Univerziteta u Beogradu

UTICAJ LIBERALIZACIJE I PRIVATIZACIJE NA RAZVOJ TRŽIŠTA OSIGURANJA U SRBIJI

Predmet rada su ispoljene razvojne tendencije tržišta osiguranja u Srbiji u poslednjoj deceniji. Upporedni prikaz kretanja vrednosti opštih i posebnih pokazatelja razvijenosti tržišta osiguranja na nivou Evropske unije, kao i u zemljama u regionu Hrvatskoj i Sloveniji, omogućuje pozicioniranje srpskog osiguravajućeg tržišta i identifikaciju njegovih razvojnih problema. Početak perioda obuhvaćenog analizom obeležen je kreiranjem novog regulatornog okvira i merama koje je preduzeo nosilac funkcije nadzora osiguranja u svrhu stabilizacije delatnosti i kreiranja zdravih osnova za njen razvoj. U nastavku posmatranog perioda, dato tržište osiguranja obuhvaćeno je procesima privatizacije i liberalizacije, s ciljem da se poveća tržišna konkurencija, podigne kvalitet i obogati asortiman usluga osiguranja, te da se efikasnije izvrši alokacija resursa osiguravajuće delatnosti. Istraživanje ima za cilj da identifikuje efekte privatizacije osiguravajućih kuća, kao i stranih investicija, na srpsko tržište osiguranja i nacionalnu ekonomiju. Autori ističu da strani kapital na tržištu osiguranja nije *a priori* uspešniji od domaćeg kapitala, što opovrgava neoliberalno stanovište prema kome je prodaja domaćih kompanija jedini efikasan model razvoja tržišta osiguranja zemalja u tranziciji. Razliku između osiguravajućih kuća ne treba praviti prema njihovoj vlasničkoj strukturi, već prema kvalitetu njihovog poslovanja i usluga koje pružaju.

Ključne reči: tržište osiguranja, liberalizacija, privatizacija.

1 i-mejl: kocovic@ekof.bg.ac.rs

2 i-mejl: marijajovovic@ekof.bg.ac.rs

1. Savremene tendencije razvoja tržišta osiguranja u Srbiji

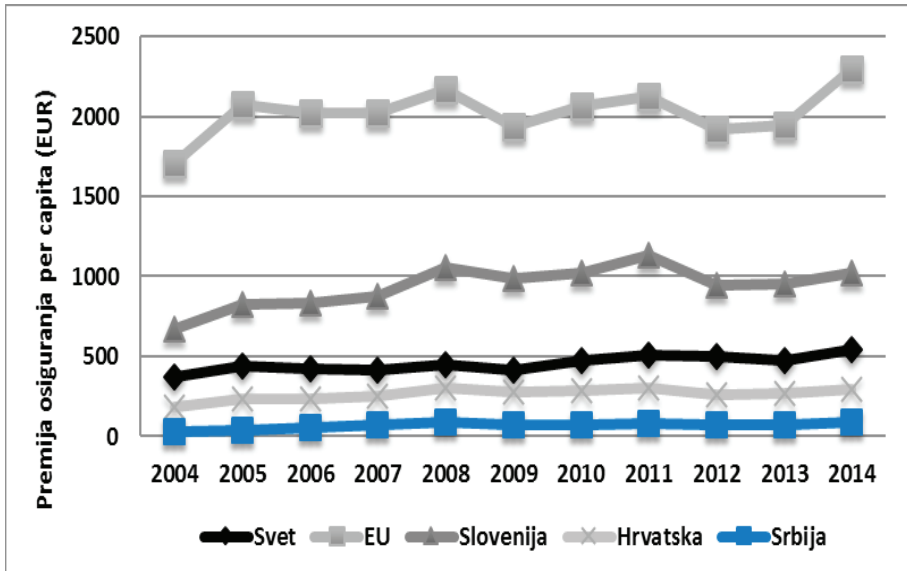
Dostignuti nivo razvoja konkretnog tržišta osiguranja posmatra se kroz prizmu odgovarajućih opštih pokazatelja, ali i detaljnijih indikatora obima i strukture tržišta, kao i njihovih tendencija tokom vremena. Pouzdanosti i kvalitetu zaključaka analize stepena razvijenosti tržišta osiguranja u Srbiji dodatno doprinosi poređenje s tržištima zemalja u regionu, ali i pozicioniranje u svetskim razmerama, te u odnosu na grupaciju zemalja Evropske unije (EU). Važno je istaći da je prvi deo analizom obuhvaćenog posmatranog perioda obeležen kreiranjem novog regulatornog okvira i mera koje su preduzeli nosioci funkcije supervizije osiguranja usmerenih ka stabilizaciji delatnosti, kreiranju zdravih osnova za njen razvoj i vraćanju poverenja javnosti u institut osiguranja. U nastavku perioda izabrana tržišta osiguranja zemalja zapadnog Balkana (Srbije, Hrvatske i Slovenije) obuhvaćena su procesom liberalizacije, zarad porasta tržišne konkurencije, podizanja kvaliteta i obogaćivanja asortimana usluga osiguranja, te efikasnije alokacije resursa delatnosti.

Opšti pokazatelji stepena razvijenosti tržišta osiguranja, a ujedno i važni indikatori ekonomske razvijenosti odnosne zemlje, jesu nivo premije osiguranja *per capita* i procentualno učešće premije osiguranja u bruto domaćem proizvodu. Ukupna premija osiguranja po stanovniku (tzv. gustina osiguranja) u Srbiji je gotovo utrostručena tokom prethodne decenije (sa 32,8 evra na 91,3 evra). Ipak, ostvareni pomak u globalnim razmerama (gde Srbija zauzima 66. mesto prema vrednosti tog pokazatelja), ali i u poređenju s Hrvatskom i Slovenijom kao zemljama iz okruženja, relativno je mali. S premijom osiguranja po stanovniku od 1.024,9 evra u 2014. godini, Slovenija se svrstava na 29. mesto u svetu. U Hrvatskoj je taj pokazatelj u istoj godini dostigao vrednost od 289,6 evra, što odgovara 48. poziciji.³ Nerazvijenost tržišta osiguranja u Srbiji dolazi utoliko više do izražaja ukoliko se u vidu ima da je prosečna premija *per capita*, kao pokazatelj, na nivou zemalja EU tokom prethodne decenije iznosila 2025,8 evra.⁴

³ „Swiss Re“ (2015), „World insurance in 2014: back to life“, *Sigma*, No. 4/2015, Zürich: „Swiss Re“, str. 41.

⁴ www.swissre.com/sigma

Grafički prikaz br. 1: premija osiguranja per capita (2004–2014. godine)

Izvor: prezentacije www.swissre.com/sigma i www.oanda.com/currency/converter

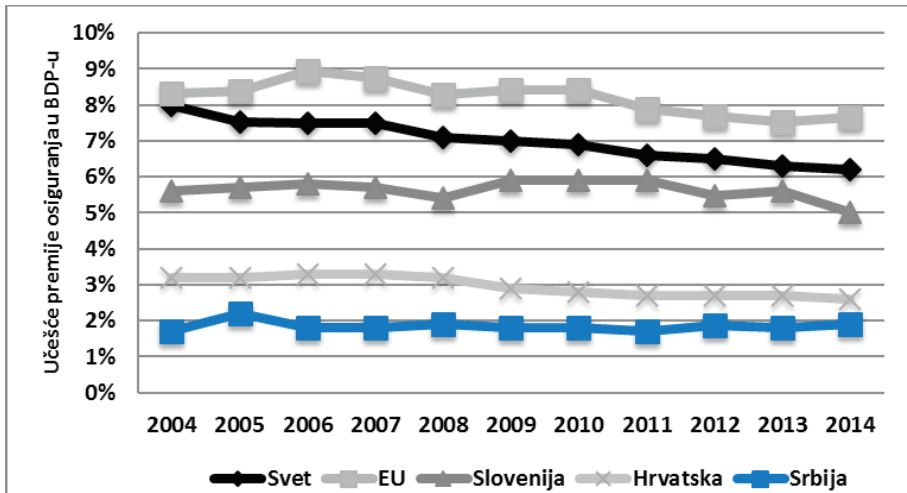
Relativno stabilno učešće ukupne premije osiguranja u bruto domaćem proizvodu (tzv. penetracija osiguranja) indicira konzistentno kretanje dveju varijabli u vremenu u posmatranim zemljama, što je logična posledica uzajamne uslovljenosti ekonomskog razvoja i razvoja tržišta osiguranja.⁵ Prema vrednosti ovog pokazatelja u visini od 1,9 odsto, Srbija zauzima 63. mesto u svetu u 2014. godini, beležeći pogoršanje u odnosu na početak posmatranog perioda (kada je, prema istom pokazatelju, koji je iznosio 2,2 odsto, rangirana na 60. mestu),⁶ dok je tokom prethodne decenije dato učešće za zemlje EU u proseku dostiglo 8,2 odsto. S obzirom na vrednost istog pokazatelja, Slovenija je u 2014. godini rangirana na 31. mesto u svetu, ostvarujući blago pogoršanje u odnosu na 2004. godinu (29. mesto), dok je pozicija Hrvatske pogoršana sa 43. (u 2004. godini) na 51. mesto (u 2014. godini).⁷

⁵ Kocovic, J., Rakonjac Antic, T., Jovovic, M. (2012). „Effects of privatization model of insurance market in transition economies“, in M. Jaksic, B. Cerovic, A. Prascevic (eds.), *From Global Crisis to Economic Growth Which Way to Take?* Vol. I: Economics, Belgrade: Faculty of Economics, University of Belgrade, str. 488.

⁶ „Swiss Re“ (2003). „World insurance in 2004: growing premiums and stronger balance sheets“, *Sigma*, No. 2/2005, Zürich: „Swiss Re“, str. 41.

⁷ „Swiss Re“ (2015) „World insurance in 2014: back to life“, *Sigma*, No. 4/2015, Zürich: „Swiss Re“, str. 42.

Grafički prikaz br. 2: procentualno učešće premije osiguranja u bruto domaćem proizvodu (2004–2014. godine)

Izvor: prezentacija www.swissre.com/sigma

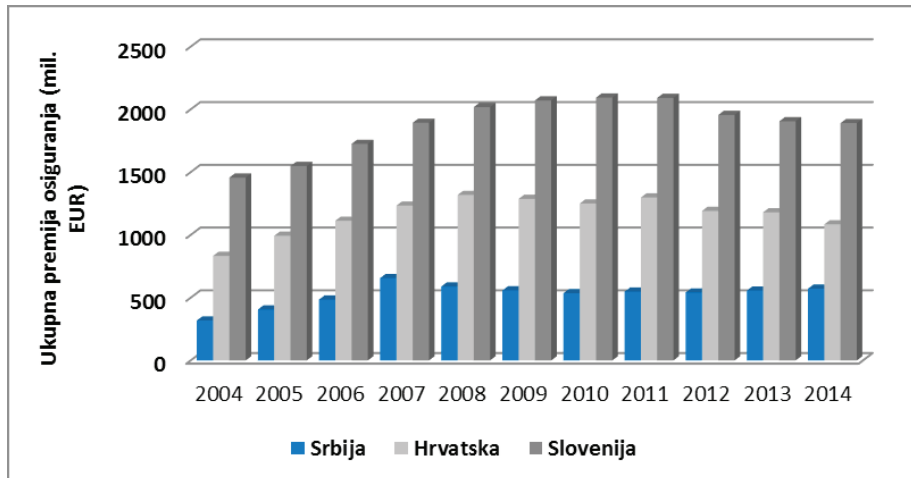
U pogledu stepena razvijenosti tržišta životnog osiguranja, situacija u Srbiji je još nepovoljnija za delatnost osiguranja posmatranu u celini. Izrazito je nizak nivo premije životnog osiguranja po stanovniku, mada je zabeležen znatan rast u posmatranom periodu sa 2,3 evra u 2004. godini na približno 19,7 evra u 2014. godini. Isti pokazatelj u Sloveniji je rastao sa 197,8 evra na početku na 282,9 evra na kraju posmatranog perioda. U Hrvatskoj je premija životnog osiguranja u 2004. godini iznosila 53 evra *per capita*, da bi porasla na 88,8 evra u 2014. godini. Interesantno je primetiti da se u Sloveniji za osiguranje života u proseku po stanovniku izdvaja trostruko veći iznos nego što dosežu ukupna izdvajanja za osiguranje u Srbiji *per capita*. Slično, učešće premije osiguranja života u bruto domaćem proizvodu u Srbiji (u iznosu od 0,4 odsto) dvostruko je manje nego u Hrvatskoj (gde iznosi 0,8 procenata), to jest više nego trostruko manje od onog u Sloveniji (gde isti pokazatelj u 2014. godini iznosi 1,4 procenta).⁸

Volumen tržišta osiguranja, kao indikator njegovog potencijala da doprinese ekonomskom i društvenom razvoju zemlje, meri se apsolutnom visinom premijskog prihoda i tehničkih rezervi. S druge strane, indikator kvaliteta tog doprinosa jeste prosečno učešće osiguranja života u ukupnom osiguravajućem portfelju. Zbog izražene vremenske nepodudarnosti priliva i odliva sredstava, osiguranje života ima karakter namenske štednje i predstavlja

⁸ *Ibid.*

izvor dugoročnih sredstava koja mogu da se plasiraju na tržištu kapitala, podstičući na taj način privredni razvoj zemlje.

Grafički prikaz br. 3: kretanje ukupne premije osiguranja (2004–2014. godine)

Izvor: kalkulacije autora na osnovu podataka Narodne banke Srbije, Hrvatske agencije za nadzor finansijskih usluga, Agencije za zavarovalni nadzor i prezentacije <http://www.oanda.com/currency/converter>

Na osnovu grafičkog prikaza br. 3, moguće je uočiti sledeće: među izabranim zemljama zapadnog Balkana, Srbija ostvaruje relativno najnepovoljnije rezultate u pogledu obima osiguravajućeg portfelja, merenog ukupnom obračunatom premijom osiguranja. U 2014. godini, na srpskom tržištu osiguranja ostvarena je premija osiguranja od 572.000.000 evra,⁹ što je više nego dvostruko manje u poređenju s Hrvatskom (milijardu i osamdeset četiri miliona evra),¹⁰ i više nego trostruko manje u poređenju sa Slovenijom (milijardu i osamsto devedeset dva miliona evra).¹¹ Ipak, situacija je nešto povoljnija ukoliko se posmatra tempo rasta portfelja u toku vremena. Naime, prosečna godišnja realna stopa rasta premijskog prihoda od 2004. do 2014. godine iznosila je 6,9 odsto u Srbiji, odnosno tri procenta u Hrvatskoj, i svega 2,8 odsto u Sloveniji. Takođe je primetna tendencija smanjenja obima ukupnog tržišta osiguranja u Sloveniji i u Hrvatskoj od 2011. godine, dok to tržište u Srbiji tokom istog perioda postepeno raste.

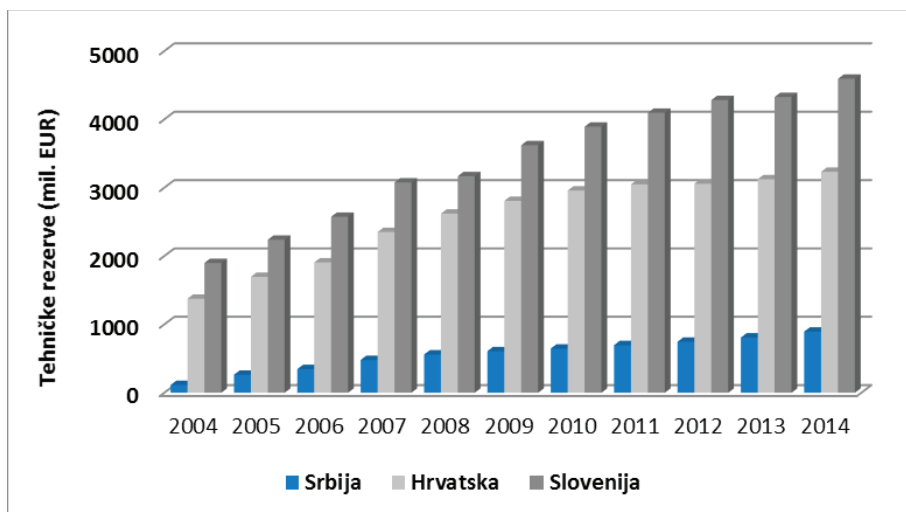
⁹ www.nbs.rs

¹⁰ www.hanfa.hr

¹¹ Agencija za zavarovalni nadzor (2015). *Report of the Insurance Supervision Agency for 2014.*, Ljubljana: Agencija za zavarovalni nadzor, str. 20.

U poređenju sa prihodima od premije, obim tehničkih rezervi predstavlja direktniju meru potencijala delatnosti osiguranja da doprinese uvećanju društvenog bogatstva. Osiguravajuće kuće izdvajaju u svakoj poslovnoj godini deo premije koji će biti iskorišćen za isplate odšteta u narednoj godini ili u onima što slede. U pitanju su sredstva koja pripadaju osiguranicima, ali koja u međuvremenu, do trenutka naknade ili isplate osigurane sume, mogu biti plasirana na tržištu novca i kapitala, u cilju očuvanja i uvećanja njihove vrednosti. Posebno važan element tehničkih rezervi predstavljaju matematičke rezerve osiguranja života, čija se sredstva mogu investirati na dugi rok.

Grafički prikaz br. 4: kretanje tehničkih rezervi osiguravajućih kuća (2004–2014. godine)

Izvor: kalkulacije autora na osnovu podataka Narodne banke Srbije, Hrvatske agencije za nadzor finansijskih usluga, Agencije za zavarovalni nadzor i prezentacije <http://www.oanda.com/currency/converter>

Relativno nizak obim tehničkih rezervi osiguravajućih kuća u Srbiji u 2014. godini (od 895.300.000 evra)¹² u poređenju s Hrvatskom i Slovenijom (gde su tehničke rezerve u istoj godini iznosile 3.233.900 evra,¹³ odnosno 4.595.400 evra,¹⁴ respektivno) dodatno potkrepljuje tvrdnju o nedovoljnoj razvijenosti domaćeg tržišta osiguranja. Iako su se tehničke rezerve osiguravača u Srbiji u posmatranom periodu uvećavale relativno brže od premijskog prihoda, ali

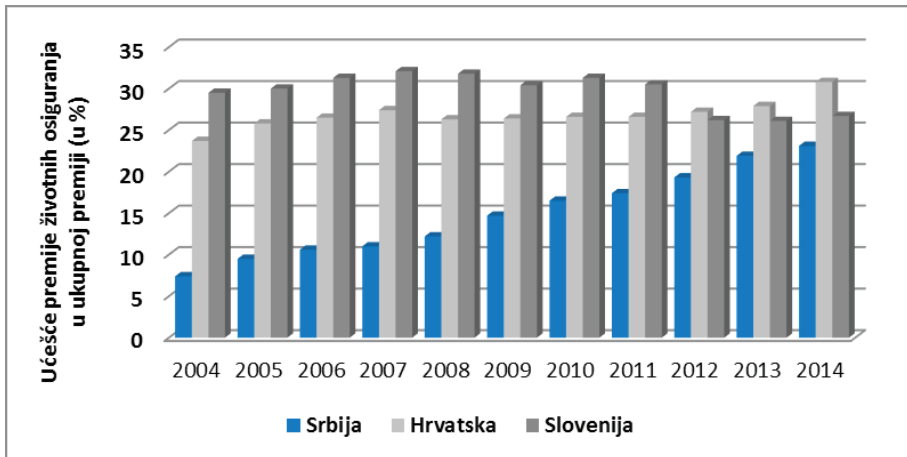
¹² www.nbs.rs

¹³ www.hanfa.hr

¹⁴ Agencija za zavarovalni nadzor (2015), *Report of the Insurance Supervision Agency for 2014*, Ljubljana: Agencija za zavarovalni nadzor, str. 43.

i od tehničkih rezervi osiguravača u Hrvatskoj i Sloveniji, treba imati u vidu da je visoka prosečna godišnja stopa njihovog rasta (od 26,5 odsto) prvenstveno rezultat izrazito niske polazne osnove. Ipak, treba istaći da je ostvareno znatno povećanje učešća matematičke rezerve u ukupnim tehničkim rezervama osiguravača u Srbiji sa 17,3 odsto u 2005. godini na 52,5 odsto u 2014. godini.¹⁵

Grafički prikaz br. 5: kretanje učešća premije životnih osiguranja u ukupnoj premiji osiguranja (2004–2014. godine)

Izvor: pripremljeno na osnovu podataka Narodne banke Srbije, Hrvatske agencije za nadzor finansijskih usluga, Agencije za zavarovalni nadzor

Tokom prethodne decenije kontinuirano raste učešće premije životnih osiguranja u ukupnom osiguravajućem portfelju u Srbiji, dostižući 23,1 odsto u 2014. godini.¹⁶ Među posmatranim zemljama zapadnog Balkana, učešće premije životnih osiguranja u ukupnoj premiji najveće je u Hrvatskoj (30,8 odsto),¹⁷ dok u Sloveniji, u 2014. godini, iznosi 26,7 odsto.¹⁸ Činjenica da se najveći deo ukupne premije osiguranja u Srbiji odnosi na obavezno osiguranje od auto-odgovornosti (32,7 odsto u 2014. godini)¹⁹ svedoči da je struktura osiguravajućeg portfelja još uvek nepovoljna.

¹⁵ www.nbs.rs

¹⁶ www.nbs.rs

¹⁷ www.hanfa.hr

¹⁸ Agencija za zavarovalni nadzor (2015). *Report of the Insurance Supervision Agency for 2014*, Ljubljana: Agencija za zavarovalni nadzor, str. 20.

¹⁹ www.nbs.rs

2. Efekti liberalizacije i privatizacije na razvoj tržišta osiguranja u zemljama u tranziciji

Uspjeh delatnosti osiguranja meri se njenom efikasnošću, ali i njenim efektima na ekonomski i društveni razvoj zemlje. Stoga je u otežanim makroekonomskim uslovima, u kojima funkcionišu tranzicione ekonomije, utoliko izraženija potreba za opreznom i promišljenom politikom i strategijom razvoja nacionalnog tržišta osiguranja. Stanje i tendencije ekonomskog ambijenta, svakako, jesu važna, ali ne i jedina objašnjavajuća varijabla dostignutog nivoa i daljih perspektiva razvoja osiguravajuće delatnosti. U datom kontekstu, uvažavajući reformske procese koji se odvijaju u zemljama u tranziciji, od interesa je sagledati ispoljene i potencijalne efekte izabranog modela privatizacije osiguravajućih kuća, s posebnim akcentom na odnosu stranog i domaćeg kapitala. Pri relativno niskom nivou ekonomske razvijenosti i životnog standarda, svaki priliv kapitala u osiguravajuću delatnost može biti od značaja jer to olakšava njeno normalno funkcionisanje. Država i njen regulatorni i nadzorni organ za oblast osiguranja, svakako, imaju ključnu ulogu u pravilnom usmeravanju postojećih i budućih priliva sredstava, tako da se obezbedi povratni pozitivni doprinos na privredne performanse i kvalitet života stanovništva.

Prikupljanjem i akumulacijom sitnih premijskih uplata osiguranika, osiguravajuće kuće u ulozi institucionalnih investitora formiraju krupne novčane rezerve, koje predstavljaju važan element ukupne nacionalne štednje. Sredstva osiguravajućih fondova mogu se plasirati u finansijsku i realnu delatnost, doprinoseći time opštem društvenom blagostanju. Otuda učešće privatnog, u zemljama u tranziciji prvenstveno inostranog kapitala u osiguravajućoj delatnosti predstavlja pitanje od strateškog značaja za ukupan ekonomski razvoj.

Prihvatanjem neoliberalnog modela razvoja u većini zemalja u tranziciji državne funkcije su redukovane na održanje makroekonomske stabilnosti, ograničenje potrošnje, privatizaciju i potpunu liberalizaciju domaćeg tržišta za strani kapital. Zemlje u tranziciji koje su pažljivo ušle u proces privatizacije i koje su u većem obimu zadržale svoju imovinu imale su veću stopu privrednog rasta i veću zaposlenost nego one koje su svoju imovinu u najvećem obimu prodale strancima.²⁰ Rezultati empirijskih istraživanja pokazuju da neoliberalnom filozofijom inspirisana masovna privatizacija izaziva šok za tranzicione ekonomije, usporavajući njihov rast i produbljujući jaz u odnosu na razvijene

²⁰ Kocovic, J., Rakonjac Antic, T., Jovovic, M. (2012). „Effects of privatization model of insurance market in transition economies”, in M. Jaksic, B. Cerovic, A. Prascevic (eds.), *From Global Crisis to Economic Growth Which Way to Take?* Vol. I: Economics, Belgrade: Faculty of Economics, University of Belgrade, str. 489.

tržišne ekonomije.²¹ Iako može povećati produktivnost ekonomije i likvidnost (ali ne nužno i stabilnost) finansijskog tržišta, privatizacija istovremeno doprinosi porastu nezaposlenosti, visokoj zavisnosti od inostranog kapitala i multinacionalnih kompanija, padu nacionalnog ekonomskog bogatstva i socijalnog blagostanja. Pri takvim uslovima, strateški razlozi i razlozi obezbeđenja sigurnosti ekonomije i kvaliteta života stanovništva diktiraju potrebu da države u tranziciji povećaju produktivnost i efikasnost javnog sektora, i očuvaju udele u vlasništvu kompanija u delatnostima od nacionalnog značaja, kao što je osiguranje.²²

U kontekstu razmatranja privatizacije delatnosti osiguranja zemalja u tranziciji, posebna pažnja u literaturi poklanja se invazivnijem ulasku inostranih osiguravača na njihova tržišta. Kao ključni argumenti u prilog prilivu inostranog kapitala u osiguranju navode se poboljšanje kvaliteta usluga, transfer tehnološkog i menadžerskog know-how, dodatni eksterni izvori finansiranja i efekti u pravcu poboljšanja funkcije nadzora nad osiguranjem.²³ Slabljenjem monopolističkih i oligopolističkih tržišnih struktura i povećanjem nivoa tržišne konkurencije, liberalizacija dovodi do proširenja asortimana usluga osiguravajućih kuća i njihovih pristupačnijih cena.²⁴ Ipak, brojni autori upozoravaju da preterana liberalizacija tržišta osiguranja potencijalno dovodi do dominacije inostranih osiguravača, neravnomernog razvoja tržišnih segmenata (inostrani osiguravači mogu biti zainteresovani za najprofitabilnije, prvenstveno komercijalne oblasti i velike korporativne klijente, zapostavljajući segmente u kojima se kao klijenti javljaju fizička lica)²⁵ i odliva kapitala u inostranstvo. Uprkos mogućem povećanju efikasnosti tržišta, ukoliko inostrana sredstva ulaze u ovu delatnost kako bi kasnije, oplodena, izašla iz ekonomskog sistema zemlje, potencijal delatnosti osiguranja da povoljno utiče na društveno-ekonomski razvoj ostaje neiskorišćen.²⁶ Neto efekat procesa liberalizacije tržišta

21 King, L. (2003), „Shock Privatization: The Effects of Rapid Large-Scale Privatization on Enterprise Restructuring“, *Politics & Society*, Vol. 31, No. 1, p. 3.

22 Kallianiotis, J. N. (2009), „European Privatization and its Effect on Financial Markets and the Economy from a Social Welfare Perspective“, *International Research Journal of Finance and Economics*, Vol. 28, p. 66.

23 Skipper J., Harrold, D. (1996), „The role of foreign insurers in transition economies and developing countries“, *International Insurance Monitor*, Vol. 49 (2), p. 18.

24 Škuflić, L., Galetić, F., Gregurić, B. (2011), „Liberalization and market concentration in the insurance industry: Case of Croatia“, *Economic Review – Journal of Economics and Business*, Vol. IX, No. 2, str. 73.

25 Skipper, J., Starr C. V., Robinson, J. M. (2000), *Liberalisation of Insurance Markets: Issues and Concerns*, in *Insurance and Private Pensions Compendium for Emerging Economies*, Paris: OECD, p. 15.

26 Kocovic, J., Rakonjac Antic, T., Jovovic, M. (2012). „Effects of privatization model of insurance market in transition economies“, in M. Jaksic, B. Cerovic, A. Prascevic (eds.), *From Global Crisis to Economic Growth Which Way to Take? Vol. I*, Economics, Belgrade: Faculty of Economics, University of Belgrade, str. 494.

osiguranja uslovljen je stepenom ekonomske razvijenosti zemlje, dubinom domaćeg finansijskog tržišta i kvalitetom institucija.²⁷

3. Analiza vlasničke strukture tržišta osiguranja u Srbiji

Izabrani model privatizacije tržišta osiguranja manifestuje se na vlasničkoj strukturi osiguravajućih kuća i njenoj dinamici tokom vremena. Na srpskom tržištu osiguranja inostrani kapital ostvaruje dominantno učešće u ukupnom broju tržišnih učesnika i relevantnih indikatora njihovog poslovanja. Prema podacima Narodne banke Srbije iz 2014. godine, od 21 društva koja su se bavila isključivo poslovima osiguranja, čak 17 njih je u većinskom stranom vlasništvu. Najveći broj društava za osiguranje u stranom vlasništvu je iz Austrije (20 odsto), a zatim iz Slovenije (16 odsto) i Španije (osam odsto).²⁸ Ova društva beleže preovlađujuće učešće u premiji životnih osiguranja (91,5 odsto), premiji neživotnih osiguranja (64,7 odsto), tehničkim rezervama (81,7 odsto), ukupnoj imovini (75 odsto) i broju zaposlenih (68,8 odsto).

Na grafičkom prikazu br. 6. može se uočiti da je tokom prethodne decenije slovenačko tržište osiguranja zadržalo relativno stabilnu vlasničku strukturu, dok je intenzivniji proces liberalizacije, kome su bili izloženi hrvatsko i naročito srpsko tržište osiguranja, rezultovao rastućim učešćem inostranog kapitala na njima. Na početku posmatranog perioda, na srpskom tržištu poslovala su svega četiri inostrana osiguravača, s učešćem od približno šest procenata.²⁹ U međuvremenu, kao rezultat procesa privatizacije i ulaska inostranih kompanija dobijanjem *green field* licenci, učešće stranog kapitala na tržištu osiguranja u Srbiji tokom perioda 2004–2014. godine više je nego udesetostučeno, iako je na početku perioda bilo na istom nivou kao u Sloveniji. Uočene tendencije upućuju na bitno različitu politiku liberalizacije tržišta osiguranja posmatranih zemalja. Za razliku od Srbije, očigledno je da su Slovenija i Hrvatska oprezno pristupile ulasku stranog kapitala u prethodnom periodu, s namerom da zaštite nacionalno tržište osiguranja, istovremeno ga ne zatvarajući za inostranu konkurenciju. Primer Slovenije se upravo često navodi u literaturi kao reprezentativan za zemlje u tranziciji koje su uspele da izgrade snažnu i stabilnu delatnost osiguranja, prvenstveno životnog, a da su pri tome izbegle dominaciju inostranog kapitala u njoj.³⁰

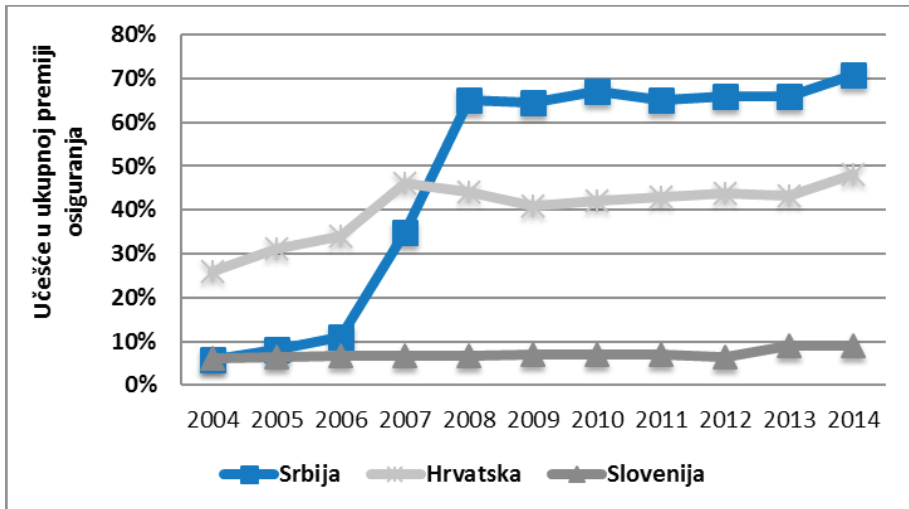
27 Broner, F. A., Ventura, J. (2010) „Rethinking the Effects of Financial Liberalization“, *NBER Working Paper* No. 16640, CREI, Universitat Pompeu Fabra, p. 33.

28 Narodna banka Srbije (2015), *Sektor osiguranja u Srbiji – izveštaj za 2014. godinu*. Beograd, Narodna banka Srbije, str. 9.

29 www.nbs.rs

30 Bonin, J., Wachtel, P. (2003). „Financial Sector Development in Transition Economies: Lessons from the First Decade“, *Financial Markets, Institutions and Instruments*, Vol. 12, No. 1, str. 46.

Grafički prikaz br. 6: kretanje učešća osiguravača u stranom vlasništvu u ukupnoj premiji osiguranja (2004–2014. godine)

Izvor: podaci Narodne banke Srbije, Hrvatske agencije za nadzor finansijskih usluga, Agencija za zavarovalni nadzor

Nacionalna kompanija „Dunav osiguranje“, kao najveći učesnik na osiguravajućem tržištu u Srbiji, ostvaruje udeo od oko 25,3 odsto u ukupnim prihodima od premije i od oko 8,5 odsto u prihodima od premije osiguranja života u 2014. godini. U vlasništvu Kompanije „Dunav“ nalazi se 18,8 odsto ukupne imovine delatnosti osiguranja.³¹ Posebno je važno naglasiti da je u pitanju jedina domaća kompanija koja se bavi životnim osiguranjem i koja na našem tržištu ima najveći portfelj u vrstama osiguranja od strateškog značaja, poput osiguranja vazduhoplova i osiguranja šinskih vozila. U slučaju prodaje poslednje preostale državne osiguravajuće kuće inostranim investitorima, učešće domaćeg kapitala na celokupnom tržištu osiguranja bilo bi svedeno na samo 7,5 procenata. Mereno ukupnim prihodima od premije, tržište osiguranja u Srbiji znatno je manje u poređenju sa Slovenijom i Hrvatskom, i utoliko osetljivije i na najmanje promene odnosa učesnika na njemu.

Iskustva Slovenije i Hrvatske u pogledu sudbine nacionalne osiguravajuće kuće s dominantnim tržišnim učešćem međusobno su različita, te mogu biti relevantna za Srbiju. Na slovenačkom tržištu osiguranja, Zavarovalnica „Triglav“ ostvaruje učešće od 31,3 odsto u ukupnoj fakturisanom premiji i 34,4 odsto u fakturisanom premiji životnog osiguranja u 2014. godini.³²

³¹ www.nbs.rs

³² Agencija za zavarovalni nadzor (2015), *Report of the Insurance Supervision Agency for 2014*. Ljubljana: Agencija za zavarovalni nadzor, str. 25.

U vlasničkoj strukturi Zavarovalnice „Triglav“ u 2015. godini preovlađujuće učešće imaju Fond za penzijsko i invalidsko osiguranje (34,5 odsto) i Slovenački državni holding (28,2 odsto), dok ostatak pripada manjim privatnim akcionarima.³³ I posle potpunog otvaranja tržišta za ulazak osiguravača iz EU, to osiguravajuće društvo zadržalo je svoju lidersku poziciju, dokazavši da je najbitniji kvalitet usluga koje pruža i da državna kompanija može odoleti pritisku inostranih konkurenata podižući kvalitet svojih usluga, a time i svoje performanse. Kao državna osiguravajuća kuća čiji su prioritet nacionalni interesi, Zavarovalnica „Triglav“ preuzima odgovornost za katastrofalne rizike, koji prete nacionalnoj ekonomiji Slovenije.³⁴ Stoga je u okviru klasifikacije državnih investicija Vlade Slovenije Zavarovalnica „Triglav“ označena kao strateška kompanija, gde će država zadržati većinski udeo.

Početak 2014. godine Vlada Hrvatske je posredstvom više državnih institucija bila vlasnik 80,2 odsto kapitala „Croatia osiguranja“, da bi iste godine bilo prodato 38,6 odsto. Kupac je dokapitalizacijom povećao iznos osnovnog kapitala, nakon čega je u državnom vlasništvu ostalo 30,6 odsto kapitala te kompanije.³⁵ Neposredno pre privatizacije tržišno učešće „Croatia osiguranja“ iznosilo je 28,9 odsto u ukupnoj premiji i 14 odsto u premiji životnih osiguranja. Prema podacima Hrvatskog ureda za osiguranje, već u 2015. godini zabeležen je pad fakturisane premije neživotnih osiguranja za 6,2 odsto, dok je premija životnih osiguranja te kompanije povećana u odnosu na 2014. godinu. Posledično, iako je učešće u oblasti životnih osiguranja u 2015. godini povećano na 17,5 procenata, taj porast nije bio dovoljan da nadomesti pad premije neživotnih osiguranja, zbog čega je ukupno tržišno učešće smanjeno na 26,4 odsto.³⁶

Dosadašnje iskustvo prodaje domaćih osiguravajućih kuća u Srbiji, s druge strane, nije uvek ohrabrujuće. Na primer, privatizacija „Kopaonika“ realizovana je sredinom 2006. godine, kada je učešće kompanije na tržištu iznosilo 2,4 odsto. U 2014. godini, „Triglav Kopaonik“ beleži tržišno učešće od 3,8 odsto, što se može smatrati neznatnim povećanjem u odnosu na trenutak privatizacije. Još su drastičniji primeri smanjenja tržišnog učešća domaćih državnih osiguravajućih kuća nakon njihovog prelaska u inostrano vlasništvo. Tržišno učešće DDOR „Novi Sad“ je neposredno pre privatizacije, u 2007.

33 „Triglav Group“ and Zavarovalnica „Triglav“ (2016), *Audited annual report for the year ended 31 December 2015*, Ljubljana: Triglav Group and Zavarovalnica Triglav, p. 32.

34 Kočović, J. (2012). „Analysis of insurance markets of Western Balkan Countries During The Last Decade“, in Jovanović, Gavrilović et al. (ed.) (2012), *Achieved Results and Prospects of Insurance Market Development in Modern World*, Faculty of Economics, Publishing Centre, University of Belgrade, p. 27.

35 Državni ured za reviziju (2015). *Izvešće o obavljenoj reviziji godišnjeg izveštaja o izvršenju državnog proračuna Republike Hrvatske za 2014. godinu*. Zagreb: Državni ured za reviziju Republike Hrvatske, str. 15.

36 www.huo.hr

godini, iznosilo 28,2 odsto, da bi u 2014. godini bilo svedeno na svega 13,7 odsto.³⁷ Problemi koji su karakterisali poslednju deceniju, poput inflacije i nestabilnosti nacionalne valute, nedostatka iskustva u upravljanju rizicima, nerazvijene statistike osiguranja i računovodstvenih standarda, predstavljaju veliku nepoznanicu za inostrane osiguravače.³⁸ Tome treba dodati nizak životni standard, ali i nizak nivo kulture osiguranja u našoj zemlji. Smanjenje ili stagnacija tržišnog učešća pojedinih osiguravača nakon prelaska u inostrano vlasništvo objašnjavaju se i nesnalaženjem inostranog menadžmenta usled nepoznavanja specifičnih lokalnih uslova, zakonske regulative i psihologije građana Srbije kao potencijalnih osiguranika, kao i usled jezičke barijere.³⁹ Empirijska analiza sprovedena na tržištu neživotnih osiguranja Srbije 2012. godine pokazuje da ne postoji statistički znatna razlika u performansama osiguravača u domaćem i stranom vlasništvu.⁴⁰ Time je opovrgnuta teza o apriornoj uspešnosti stranog kapitala na domaćem tržištu osiguranja. Razliku između osiguravajućih kuća ne treba praviti prema njihovoj vlasničkoj strukturi, već prema valjanosti njihovog poslovanja, merenog vrednostima indikatora finansijske snage.

4. Zaključak

Posmatrano u globalnim razmerama, savremeno tržište osiguranja karakterišu procesi liberalizacije i deregulacije, podstaknuti prvenstveno otvaranjem zemalja u razvoju za ulazak inostranog kapitala, u pokušaju da se podstakne razvoj sopstvenih osiguravajućih tržišta. Od inostranih investitora se očekuje da efikasnijom alokacijom kapitala, povećanjem tržišne konkurencije, proširenjem mogućnosti potrošačkog izbora i podizanjem kvaliteta usluga osiguranja, pruže podsticaj razvoju tržišta osiguranja i, samim tim, ukupnom ekonomskom razvoju tih zemalja. Međutim, da li će zaista biti iskorišćen potencijal inostranog kapitala da pomogne razvoj tržišta osiguranja i celokupne nacionalne ekonomije, u velikoj meri zavisi od stanja i dinamike makroekonomskih uslova, ali i od pristupa regulatornog i nadzornog organa. Bez jasno definisane državne strategije razvoja osiguravajućeg tržišta, pre svega sa aspekta efekata privatizacije i stranih ulaganja, nijedan model razvoja

³⁷ www.nbs.rs

³⁸ Dorfman, M. S., Ennsfellner, K. C. (1998), *The Coming of Private Insurance to A Former Planned Economy: The Case of Slovenia*. Washington DC: International Insurance Foundation, str. 12.

³⁹ Kocovic, J., Rakonjac Antic, T., Jovovic, M. (2012). „Effects of privatization model of insurance market in transition economies“, in M. Jaksic, B. Cerovic, A. Prasevic (eds.), *From Global Crisis to Economic Growth Which Way to Take? Vol. I: Economics*, Belgrade: Faculty of Economics, University of Belgrade, str. 498.

⁴⁰ Kočović, J., Jovović, M. (2013). „Problemi razvoja tržišta osiguranja u Srbiji“, *Ekonomika politika i razvoj*, Tematski zbornik radova, redaktori: Jovanović Gavrilović, B., Rakonjac Antić, T., Stojanović, Ž., Filipović, M., Beograd: Ekonomski fakultet, Univerzitet u Beogradu, str. 239.

ne može biti efikasan. Neophodne pretpostavke uspešnog ostvarenja procesa liberalizacije tržišta osiguranja u zemljama u tranziciji jesu paralelno jačanje zakonske regulative i nadzora s jedne strane, i unapređenje makroekonomskih uslova poslovanja, s druge strane. Kreiranje odgovarajućeg regulatornog i makroekonomskog ambijenta koji podstiču razvoj tržišta osiguranja uslov je efikasnog korišćenja kapitala nezavisno od njegovog porekla, to jest nezavisno od toga da li je on domaći ili strani, državni ili privatni.

U radu su prikazani dostignuti rezultati i ispoljene tendencije razvoja tržišta osiguranja u Srbiji tokom poslednje decenije. Mereno vrednostima opštih i posebnih pokazatelja, srpsko tržište osiguranja je, ne samo u globalnim već i u regionalnim razmerama, još uvek na relativno niskom stepenu razvijenosti, što ograničava potencijal delatnosti da doprinese razvoju ekonomije i poboljšanju kvaliteta života stanovništva. Sprovedene mere regulatornog i nadzornog organa u pravcu uređenja i stabilizacije tržišta, kao i vraćanja poverenja javnosti u instituciju osiguranja, bile su efektivne, ali postoji prostor za dalja unapređenja. U kojoj će meri to zaista biti iskorišćeno, zavisi od strategije i politike u pogledu privatizacije osiguravajućeg tržišta u vremenu pred nama.

Iskustva zemalja s razvijenijim osiguravajućim tržištem u odnosu na srpsko iskustvo predstavljaju značajan izvor pouka u cilju predupređenja mogućih negativnih efekata neoliberalnog modela razvoja tržišta osiguranja. U poređenju s Hrvatskom i Slovenijom, Srbija beleži relativno najniže vrednosti indikatora razvijenosti osiguravajućeg tržišta, pri relativno najvećem i najbrže rastućem učešću inostranog kapitala u ukupnim prihodima od premije osiguranja. Primer Slovenije upravo pokazuje da liberalizacija tržišta osiguranja ne znači *a priori* da je domaći kapital neefikasan u poređenju s inostranim. Naprotiv, poodmaklim reformskim procesima i procesima harmonizacije sa zakonskom regulativom EU u Sloveniji su stvoreni uslovi za formiranje regulisanog tržišta osiguranja, gde je uspostavljen ravnopravan tretman njegovih učesnika u uslovima zdrave konkurencije i poštovanja pravila tržišne utakmice i pravila koja su ustanovljena zakonom, a čije je narušavanje strogo sankcionisano.

Dosadašnji rezultati procesa privatizacije i liberalizacije tržišta osiguranja u Srbiji nisu ohrabrujući. U veoma kratkom periodu, inostrani kapital je zauzeo dominantnu ulogu na domaćem tržištu, preteći da gotovo u potpunosti preuzme kontrolu nad tržištem u slučaju prodaje jedine preostale osiguravajuće kuće u državnom vlasništvu, dok je tržišno učešće pojedinih kompanija koje su u analiziranom periodu privatizovane smanjeno. Očigledno je da masovna prodaja domaćih osiguravajućih kuća, kao neoliberalni model razvoja tržišta osiguranja u zemljama u tranziciji, ne može rešiti postojeće razvojne probleme tržišta osiguranja u Srbiji, već ih može samo kratkoročno odložiti i dovesti do njihovog zaoštavanja.

Sasvim je opravdana sumnja da će osiguravajuće kuće u većinskom stranom vlasništvu prihvatiti na sebe odgovornost da akumulirana sredstva, koja predstavljaju deo nacionalne štednje, usmere u razvoj finansijskog tržišta u Srbiji, kao neophodan uslov budućeg rasta i razvoja domaćeg tržišta osiguranja. Kao prednosti ulaska stranog kapitala na tržište osiguranja, mogu se izdvojiti: otvaranje i liberalizacija tržišta, efikasnije i ažurnije rešavanje šteta, uvođenje novih tehnologija i novih usluga, ukidanje monopola, poboljšanje performansi osiguravača, lojalna konkurencija, uređenje tržišta osiguranja itd. Međutim, osnovni cilj stranih investicija je profit, s kojim se rast proizvodnje i zaposlenosti ne moraju nužno poklopiti. S druge strane, domaći kapital se uglavnom usmerava u domaće investicione projekte, pospešuje rast zaposlenosti i lako prepoznaje prioritete razvoja svoje zemlje. Stoga je neophodno pronaći odgovarajuću meru u vlasničkoj strukturi kapitala društava za osiguranje.

Imaju li se u vidu pozitivna iskustva Slovenije, neophodan je pristup dozirane, oprezne liberalizacije u predstojećem periodu razvoja srpskog tržišta osiguranja. Takav pristup bi podrazumevao opstanak najvećeg tržišnog učesnika u domaćem državnom vlasništvu, uz dalje stimulisanje ulaska inostranog kapitala u obliku *green field* investicija. Zahvaljujući transferu *know-how*, inostrani kapital ima posebno važnu ulogu u oblasti dugoročnih vidova osiguranja, poput životnog i dobrovoljnog penzijskog osiguranja, kako bi bio omogućen njihov prelazak iz ekstenzivne u intenzivnu fazu razvoja. Cilj predloženog konzervativnog pristupa je usmeravanje naplaćene premije osiguranja i tehničkih rezervi, kao dela nacionalne štednje, u investicione projekte u Srbiji, čime bi bio podstaknut razvoj nacionalne ekonomije i stvorene pretpostavke za povratne pozitivne efekte na razvoj tržišta osiguranja.

Literatura

- Agencija za zavarovalni nadzor (2015). *Report of the Insurance Supervision Agency for 2014*. Ljubljana: Agencija za zavarovalni nadzor.
- Bonin, J., Wachtel, P. (2003). „Financial Sector Development in Transition Economies: Lessons from the First Decade“, *Financial Markets, Institutions and Instruments*, Vol. 12, No. 1, pp. 1–66.
- Broner, F. A., Ventura, J. (2010). „Rethinking the Effects of Financial Liberalization“, *NBER Working Paper* No. 16640, CREI, Universitat Pompeu Fabra, pp. 1–49.
- Dorfman, M. S., Ennsfellner, K. C. (1998). *The Coming of Private Insurance to A Former Planned Economy: The Case of Slovenia*, Washington DC: International Insurance Foundation.
- Državni ured za reviziju (2015). *Izvešće o obavljenoj reviziji godišnjeg izveštaja o izvršenju državnog proračuna Republike Hrvatske za 2014. godinu*. Zagreb: Državni ured za reviziju Republike Hrvatske.
- Kallianiotis, J. N. (2009). „European Privatization and its Effect on

- Financial Markets and the Economy from a Social Welfare Perspective“, *International Research Journal of Finance and Economics*, Vol. 28, pp. 66–85.
- King, L. (2003). „Shock Privatization: The Effects of Rapid Large Scale Privatization on Enterprise Restructuring“, *Politics & Society*, Vol. 31, No. 1, pp. 3–30.
 - Kocovic, J. (2012). „Analysis of insurance markets of Western Balkan Countries During The Last Decade“, in B. Jovanović Gavrilović et al. (eds.), *Achieved Results and Prospects of Insurance Market Development in Modern World*, Belgrade: Faculty of Economics, University of Belgrade, pp. 1–34.
 - Kočović, J., Jovović, M. (2013). „Problemi razvoja tržišta osiguranja u Srbiji“, *Ekonomska politika i razvoj*, Tematski zbornik radova, redaktori: Jovanović Gavrilović, B., Rakonjac Antić, T., Stojanović, Ž., Filipović, M., Beograd: Ekonomski fakultet, Univerzitet u Beogradu.
 - Kocovic, J., Rakonjac Antic, T., Jovovic, M. (2012). „Effects of privatization model of insurance market in transition economies“, in M. Jaksic, B. Cerovic, A. Prascevic (eds.), *From Global Crisis to Economic Growth Which Way to Take? Vol. I: Economics*, Belgrade: Faculty of Economics, University of Belgrade, pp. 483–506.
 - Narodna banka Srbije (2015). *Sektor osiguranja u Srbiji – izveštaj za 2014. godinu*. Beograd: Narodna banka Srbije.
 - Skipper J., Harrold, D. (1996). „The role of foreign insurers in transition economies and developing countries“, *International Insurance Monitor*, Vol. 49 (2), pp. 1–18.
 - Skipper, J., Starr C. V., Robinson, J. M. (2000). *Liberalisation of Insurance Markets: Issues and Concerns, in Insurance and Private Pensions Compendium for Emerging Economies*. Paris: OECD
 - Škuflić, L., Galetić, F., Gregurić, B. (2011). „Liberalization and market concentration in the insurance industry: case of Croatia“, *Economic Review – Journal of Economics and Business*, Vol. IX, No. 2, pp. 61–75.
 - Swiss Re (2003). „World insurance in 2004: growing premiums and stronger balance sheets“, *Sigma*, No. 2/2005, Zürich: Swiss Re.
 - Swiss Re (2015). „World insurance in 2014: back to life“, *Sigma*, No. 4/2015, Zürich: Swiss Re.
 - Triglav Group and Zavarovalnica Triglav (2016). *Audited annual report for the year ended 31 December 2015*. Ljubljana: Triglav Group and Zavarovalnica Triglav, p. 32.
 - www.hanfa.hr
 - www.huo.hr
 - www.nbs.rs
 - www.oanda.com/currency/converter
 - www.swissre.com/sigma